

Ką gali juokas?

Sakoma, kad gyvūnai neturi humoro jausmo ir nežino, kas yra juokas. Juoktis gali tik žmogus. Tas besijuokiantis gyvūnas – žmogus – gali kurti, taip priešindamasis savo mirtingumui, laikinam buvimui trapiame, iriame, grėsmingame pasaulyje.

Linksma širdis – geras vaistas...

Būna laikotarpiai, kai ne tik tavo gyvenimas, bet visas pasaulis atrodo, o gal ir yra labai žiaurus. Beprasmybės, nusivylimo juo jausmas itin sustiprėja istorinių kataklizmų laiku. Žmogaus, susidūrusio su totaliniu neteisingumu, nužmogėjimu, patirtys aprašomos Balio Sruogos knygoje „Dievų miškas“. Nesiimsiu pasakoti žiaurios, su ironija perteiktos lagerio gyvenimo kasdienybės, kur Traugotas Majeris ir kiti linksminasi derindami skirtingus žudymo ir kankinimo būdus. Kur kas svarbiau, man regis, tai, kodėl Sruoga šią atminimų knygą parašo būtent tokią. Kodėl ją rašydamas jis imasi gana rizikingos ir iš pradžių nepasiteisinusios strategijos. Juk panašią patirtį užfiksuojančių atsiminimų knygų Sovietų Sąjungoje praktiškai nebuvo. Juolab nebuvo tokių, ironijos persmelktų, memuarų knygų. Taigi pats kontekstas ironiškajam „Dievų miškui“ išties buvo nepalankus, ir toks intelektualas kaip Sruoga tai turėjo suprasti. Ir vis dėlto jis rašė. Ir rašė su ironija, nes kitaip negalėjo. Nors vyrauja nuomonė, kad šią knygą jis parašė Birštone, tačiau, anot naujausių tyrinėjimų, Birštone Sruoga knygą jau perrašinėjo, taisė, o atsiminimus rašė dar gyvendamas pas Nemeikšas. Nemeikšaitė jam pripildavusi visą termosą juodos kavos ir jis rašydavęs visą naktį. Liudininkai atsimena, kad jau ten mirtinoje tyloje Sruoga skaitydavęs „Dievų miško“ fragmentus. Taigi Birštono viloje rašytojas tiesiog tęsė savo darbą. Prisimenama, kad tekstą šlifavo itin kruopščiai: perskaito klausytojams pusę sakinio iš rankraščio – ir braukia, taiso, paskui vėl skaito garsiai. Sakoma, kad tuo laiku Sruoga buvo palaužtas ne tik fiziškai. Jis išgyveno psichologinę krizę, linko į savižudybę. Galima numanyti, kad jį gelbėjo būtent rašymas (jį galima prilyginti pūlinio išpjovimui), ir ne bet koks. Mat ironija jam tarnavo kaip savigydos ir savaugos priemonė. Ironija, tas išvirkščias juokas, jam padėjo nutolinti neseniai išgyvento pragaro siaubą. Ji tapo tarsi siena, už kurios turėjo likti nepakeliama praeitis. Galima sakyti, kad juokdamasis Sruoga iš chaoso atkūrė ar bent jau bandė atkurti darnų pasaulį, nors ir popierinį. Galbūt skamba paradoksaliai, bet šio popierinio pasaulio darną ir lemia ironija, kritikuojanti, taigi vertinanti, šio pasaulio absurdiškumą. Žinoma, juokas gydo ne tik „tikrus“ kūrėjus, tokius kaip Sruoga. Jis padeda ir ne tokias ar tiesiog kitokias baisybes išgyvenusiems žmonės (kaip sakė Judita Vaičiūnaitė, kažkam kamerinėmis atrodančios mano problemos man gali būti išties globalios). Ko gero, visiems žinoma, kas yra juoko terapija ir kaip ji paplitusi šiuolaikiniame pasaulyje. Tad juokas padeda išverti, išbūti, kai kitaip išbūti tiesiog negalima.

Iš tikrųjų – ką daryti žemėj?

Neseniai atsitiktinai radau apdriskusių sovietmečiu leistų „Šluotų“ krūvelę. Buvau priblokšta, kiek šis legendinis, dar tarpukariu pradėtas leisti žurnalas leisdavo pasakyti netgi totalitarizmo sąlygomis. Tas žurnalas-juokdarys (prisiminkime senovės Romoje iš paties Cezario ydų besijuokiantį jo juokdarį ar analogišką situaciją Šekspyro tragedijose) gali tapti juoko, iš pasaulio šluojančio tai, kas jame negerai, metonimija. Toks juokas jau gydo ne patį besijuokiantįjį: jis gydo kitokios – ne juoko kalbos – nebegirdintį pasaulį. Argi ne aštriu juoku pasaulį gydo mūsiškos „Dviračio žinios“ ar neseniai pasaulį sudrebinęs prancūzų „Charlie Hebdo“? Žinoma, galima diskutuoti, kas to juoko adresatas ir ar yra tokio juoko ribos etikos prasme (juk prancūzų atveju buvo pašiepiama, juokiamasi iš to, kas šventa, iš neva toleruojamų

ar net gerbiamų savo šalies žmonių įsitikinimų, nulemtų jų šventraščio). Tačiau kokią išvadą bepasidarytume, aišku, kad toks juokas veikia. Juk po minėto teroristinio akto, kurio priešastimi laikoma gilias satyrinio vaizdavimo tradicijas turinčioje Prancūzijoje leidžiamo laikraščio spausdintos karikatūros, vėl prasidėjo nesibaigiančios diskusijos apie tai, kas yra tolerancija, demokratija ir pan. Prancūzija, jos intelektualai ir apskritai visi tie, kuriems bent kiek rūpi minėti dalykai, buvo priversti dar kartą apie tai pamąstyti ir galbūt imtis priemonių, kad pasaulis taptų kitoks. Ir tai tik vienas iš galimų juoko poveikio pavyzdžių.

Apie juoką ir rožes, arba išvados

Jau senokai klasika tapusiame Umberto Eko romane „Rožės vardas“ pasakojama apie dogmatikų išgyvenamą juoko baimę. Savo teisumu įsitikinę vienuoliai daro viską, kad kiti neperskaitytų pavojingo, laisvinančio veikalo – Aristotelio knygos, skirtos komedijai. Galbūt jie taip elgiasi todėl, kad juokas yra neįtikėtinai galingas: jis netobulam žmogui gali padėti gydyti, t.y. (at)kurti, save ir pasaulį. Tad juokis, gyvenime, juokis...